

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI TƏHSİL NAZİRLİYİ
AZƏRBAYCAN DİLLƏR UNİVERSİTETİ

Əlyazması hüququnda

GÜNEL KAMRAN QIZI CƏNNƏTOVA

İNGİLİSDİLLİ YƏHUDİ ƏDƏBİYYATI
II DÜNYA MÜHARİBƏSİNDƏN SONRAKI
AMERİKA ƏDƏBİYYATI KONTEKSTİNDƏ

5718.01 – Dünya ədəbiyyatı (ABŞ ədəbiyyatı)

Filologiya üzrə fəlsəfə doktoru elmi dərəcəsi
almaq üçün təqdim edilmiş dissertasiyanın

AVTOREFERATI

Bakı – 2017

İş Azərbaycan Dillər Universitetinin Xarici ölkələr ədəbiyyatı kafedrasında yerinə yetirilmişdir.

Elmi rəhbər: filologiya üzrə elmlər doktoru, professor
Aynur Zakir qızı Sabitova

Rəsmi opponentlər: filologiya üzrə elmlər doktoru, professor
Ülfət İsmayıl qızı Bədəlbəyli

filologiya üzrə fəlsəfə doktoru, dosent
Aygün Cahan qızı Məmmədova

Aparıcı təşkilat: Bakı Slavyan Universitetinin Ədəbiyyat
nəzəriyyəsi və Dünya ədəbiyyatı kafedrası

Müdafiə_05/05__ 2017-ci il saat____-da Azərbaycan Dillər Universiteti
nəzdində elmlər doktoru və fəlsəfə doktoru elmi dərəcəsi almaq üçün
təqdim olunan dissertasiyaların müdafiəsini keçirən D 02.081 Dissertasiya
Şurasının iclasında keçiriləcəkdir.

Ünvan: AZ 1014, Bakı şəhəri, Rəşid Behbudov küçəsi, 134.

Dissertasiya ilə Azərbaycan Dillər Universitetinin kitabxanasında tanış
olmaq olar.

Avtoreferat _____ 2017-ci ildə göndərilmişdir.

D 02.081 Dissertasiya Şurasının elmi katibi,
filologiya üzrə fəlsəfə doktoru, dosent

Həmidə Əhməd qızı Əliyeva

İŞİN ÜMUMİ SƏCİYYƏSİ

Mövzunun aktuallığı. İngilisdilli Amerika yəhudi ədəbiyyatının öyrənilməsi müasir Amerika ədəbiyyatının ümuminkişaf dinamikası və daxili bədii-estetik spesifikasiyasının üzə çıxarılması baxımından aktual elmi problemdir. Belə ki, XX əsrin II Dünya müharibəsindən sonrakı dövründə Amerika Birləşmiş Ştatlarının ədəbiyyatı yeni istiqamətdə inkişaf etməyə başladı. Modernləşdirmənin və texniki inkişafın gündəlik həyata güclü təsiri ədəbiyyatda da öz əksini tapdı. Bir sıra yazıçı nəsilləri həyatdan aldıkları təəssüratları ədəbi nəsrə ifadə etməyə başladılar. Bunların sırasında Tomas Pinçon, Coys Kerol Outs, Kurt Vonnequt (kiçik), Elis Uoker kimi yazıçılarla bərabər Norman Meyler, Bernard Malamud, İsaak Başeviç Zinger, Sol Bellou, Herbbber Qold, Sintiya Ozik, Cozef Heller, Filip Rot, Xaim Potok, Qreys Peyli və digər bu kimi yəhudi əsilli amerikan sənətkarlar da vardır. Bu yazıçıların yaradıcılığı XX əsr dünya ədəbiyyatının ümumi problemləri ilə sıx bağlı olsa da, onları mənsub olduqları millətin tarixi taleyi və milli-mənəvi dəyərləri daha çox birləşdirirdi.

Amerikada II Dünya müharibəsindən sonra ictimai vəziyyətin bədii inkişafının və ingilisdilli yəhudi yazıçıların yaradıcılığında Amerika yəhudi ədəbiyyatının təhlili dissertasiya işinin aktuallığını təşkil edir.

Amerika yəhudi ədəbiyyatının yuxarıda adları çəkilən nümayəndələrinin roman yaradıcılığında qaldırılan milli kimlik, etnik özünütəyinetmə, milli-mənəvi dəyərlərə qayıdış və s. bu kimi problemlər müasir dövrdə də öz aktuallığını itirməmiş, dünya ədəbiyyatının aparıcı mövzularından birinə çevrilmişdir. Ümumdünya ədəbi prosesinin bir hissəsi olan Azərbaycan ədəbiyyatşünaslığında da bu problemlərin öyrənilməsi az əhəmiyyət kəsb etmir.

İşin obyektı və predmeti. Tədqiqatın *obyektində* əsasən ingilisdilli amerikan-yəhudi yazıçıların, eləcə də Bernard Malamud, İsaak Başeviç Zinger və Sol Bellou kimi yəhudi yazıçıların müxtəlif bədii əsərləri durur. Buna əsasən işin *predmetini* II Dünya müharibəsindən sonrakı amerikan-yəhudi ədəbiyyatının ümumi inkişaf və daxili struktur dinamikasının öyrənilməsi və ingilisdilli yəhudi yazıçıların bədii yaradıcılığının tədqiqi məsələləri təşkil edir.

Tədqiqatın məqsəd və vəzifələri. Tədqiqatın qarşısında duran əsas məqsəd II dünya müharibəsindən sonrakı dövrdə Amerika ədəbiyyatının ümumi inkişaf dinamikası kontekstində amerikan-yəhudi ədəbiyyatının ideya-məzmun xüsusiyyətləri və problematikasını araşdırmaq, eləcə də bu ədəbiyyatın görkəmli nümayəndələri B.Malamud, İ.B.Zinger və S.Bellou-

nun yaradıcılığını təhlil etmək, onların əsərlərinin ideya-bədii cəhətlərini üzə çıxartmaqdır.

Tədqiqatın əsas məqsədi aşağıdakı vəzifələrin reallaşdırılmasını nəzərdə tutur:

- Amerikan-yəhudi ədəbiyyatı anlayışına aydınlıq gətirərək onun müasir ABŞ ədəbiyyatının formalaşmasındakı yerini müəyyənləşdirmək;
- Amerika ədəbiyyatının II Dünya müharibəsindən sonrakı inkişaf dinamikasını onun daxili inkişaf mərhələləri üzrə izləmək;
- İngilisdilli yəhudi ədəbiyyatının müharibədən sonrakı inkişafını izləməklə bu ədəbi prosesin mövzu, məzmun, ideya baxımından təmayül və istiqamətlərini təhlil etmək;
- İdiş dilində yazıb-yaradan yazıçılardan Bernard Malamudun yaradıcılığında qayıdış probleminin yaratdığı psixologizmlərin, əzab və azadlıq motivlərinin bədii məzmun və mündəricəsini, ideya-estetik əsaslarını üzə çıxarmaq;
- İsaak Başeviç Zingerin əsərlərində yəhudi ənənələri və tarixi köklərinə bağlı yəhudi insanının vətəninə qayıdana qədər qeyri-etnik mühitlərdə özünə yer tapmaması və bundan irəli gələn psixoloji yaşantıların bədii inikasının özünəməxsusluğunu öyrənmək və ümumbəşəri kontekstdə dəyərləndirmək;
- Sol Bellounun roman yaradıcılığının bədii-estetik özünəməxsusluğunu, spesifik poetik keyfiyyət və xüsusiyyətlərini araşdırmaq və s.

Araşdırmanın nəzəri-metodoloji əsasları. Dissertasiyada, əsasən tarixi-müqayisəli, müqayisəli-tipoloji yanaşma metodları tətbiq olunmuşdur. Belə ki, tədqiqatın problemi özünə münasibətdə tarixi, müqayisəli və tipoloji yanaşmaların kompleks tətbiqini nəzərdə tutur.

II Dünya müharibəsindən sonrakı Amerika ədəbiyyatı dünya ədəbiyyatının özünəməxsus sanballı səhifəsini təşkil edir. Müharibədən qalibiyyətlə ayrılmış Amerika XX əsrin ikinci yarısında dünyanın təkcə siyasi-iqtisadi nəhənginə deyil, həm də mədəni-ideoloji mərkəzinə çevrildi. Qərbi dünyasında Amerika modelinin hər sahədə təqlid obyektinə çevrilməsində Amerika incəsənəti və mədəniyyətinin, xüsusilə kino və ədəbiyyatının xüsusi rolları oldu. II Dünya müharibəsindən sonrakı Amerika ədəbiyyatı heç bir halda lokal-coğrafi, məhəlli-regional hadisə kimi qalmayıraq, dünya ədəbi inkişaf tarixinə bu və ya digər şəkildə təsir etmiş tarixi-mədəni hadisədir. Amerika ədəbiyyatının II Dünya müharibəsi kimi global-bəşəri hadisə ilə tarixi bağlılığı, onun bu tarixin həm tərkib hissəsi, həm də bədii inikası olması onun öyrənilməsinə münasibətdə *tarixilik kontekstini* daim nəzərdə tutur.

II Dünya müharibəsindən sonrakı Amerika ədəbiyyatı yeknəsəq ədəbi proses deyildir. Mədəni-ideoloji baxımdan qaynar, dinamik həyat yaşayan ABŞ-da ədəbiyyatın bu qaynar dinamikadan qıraqda qalması, özünəməxsus sakit bir ritmlə yaşaması mümkün deyildi. Amerika ədəbiyyatı daim ictimai-siyasi proseslərin içərisində idi və sözügedən proseslər öz növbəsində bədii yaradıcılığın dinamikasına təsir edərək, onun inkişafını müxtəlif mərhələlərin bütövü kimi təşkil edirdi. Bu cəhətdən II Dünya müharibəsindən sonrakı Amerika ədəbiyyatı müxtəlif zaman kəsirlərini əhatə edən mərhələlərdən təşkil olunur. Bu mərhələlərin hər biri digərindən müəyyən bədii-tematik, ədəbi-estetik keyfiyyətlərinə görə seçilir. Bu da öz növbəsində dissertasiya probleminin həllinə *müqayisəli yanaşmanı* zəruri edir.

Digər tərəfdən, II Dünya müharibəsindən sonrakı Amerika ədəbiyyatı və onun ingilisdilli yəhudi yazıçılarının yaradıcılığının tədqiqi bütün hallarda *tipoloji yanaşma* ilə əlamətdardır. Amerika öz həyatında müxtəlif xalqların mədəniyyətlərini, inanc və mental dünyagörüşlərini vahid Amerika mədəniyyəti kontekstində qovuşduran mədəni məkan kimi həm də tiplərin, tipoloji norma, ölçü və nizamların qovuşduğu məkandır. Etnik baxımdan yekcins olmayan yaradıcı subyektlərin yaratdığı vahid ədəbiyyatın istər bütövlükdə, istərsə də onun ayrı-ayrı nümayəndələri, yaxud yaradıcı cərəyanları və s. səviyyələrdə öyrənilməsi tipikləşdirməni, tipoloji aspekti bütün hallarda nəzərdə tutmalıdır.

Mövzunun öyrənilmə dərəcəsi. II Dünya müharibəsindən sonrakı Amerika ədəbiyyatı, o cümlədən bu ədəbiyyatın B.Malamud, İ.B.Zinger və S.Bellou kimi ingilisdilli yəhudi yazıçılarının yaradıcılığı müxtəlif tədqiqatların mövzusu olmuş, bu barədə müəyyən tədqiqatlar yazılmışdır.¹

Biz elmi-texniki resursların verdiyi imkanlar səviyyəsində həmin ədəbiyyatları tədqiqata cəlb etməyə çalışmışıq. Dissertasiya işində II Dünya müharibəsindən sonrakı Amerika ədəbiyyatının, o cümlədən Amerika yəhudi ədəbiyyatının təhlilinə müqayisəli-tarixi və ədəbi-tipoloji baxımdan yanaşılmağa cəhd göstərilmişdir. Bu zaman XX əsr Amerika ədəbiyyatı

¹ Webber J. Modern Jewish Identities // Jewish Identities in the New Europe Oxford Centre for Hebrew and Jewish Studies. Littman Library of Jewish Civilization: London: Washington, 1994, p. 74-85; Носенко-Штейн Е. В поисках самости: изучение еврейской идентичности <http://www.nlobooks.ru/node/5152>; Dempsey D. The Dusty Answer of Modern War <https://www.nytimes.com/book/97/05/04/reviews/mailler-dead.html>; Lowin J. Cynthia Ozick. <http://jwa.org/encyclopedia/article/ozick-cynthia>; Hunt J.W. Comic Escape and Anti-Vision: Joseph Heller's Catch-22. Chicago, 1968, 253 p.

tarixinə və ədəbi əlaqələrə dair elmi işlərdən,¹ etnik problemlərə, xüsusilə də yəhudi məsələsi və yəhudi ədəbiyyatına dair tədqiqat işlərindən, həmçinin ümumnəzəri və problemlə konkret bağlı tədqiqatlardan və dissertasiyalardan² istifadə olunmuşdur.

Tədqiqatın elmi yeniliyi. Dissertasiyada problemlə bağlı bir sıra mühüm elmi yeniliklər əldə olunmuşdur. Onları aşağıdakı kimi qruplaşdırmaq olar:

– İşin əsas elmi yeniliyi onun probleminin milli ədəbiyyatşünaslıqda ilk dəfə aprobeasiyadan keçirilməsi ilə bağlıdır. Belə ki, XX əsr ədəbi-estetik fikrində geniş şəkildə araşdırılmış “yəhudi problemi” Azərbaycan ədəbiyyatşünaslığında ilk dəfə bu dissertasiyada qoyulur və təkcə dünya ədəbi-nəzəri fikrinin problemlə bağlı nəzəri-praktiki ədəbiyyatlarının verdiyi baza əsasında deyil, həm də Azərbaycan ədəbiyyatşünaslığında bədii mətnlərin tədqiqi sahəsində uzun onilliklər ərzində formalaşdırılmış nəzəri-metodoloji baza əsasında tədqiq olunur;

– Tədqiqat işində ilk dəfə olaraq amerikan-yəhudi ədəbiyyatı ABŞ ədəbi-mədəni mühiti kontekstində ayrıca götürülmüş müstəqil bir ədəbiyyat kimi araşdırılır;

– Tədqiqatda ingilis dilində yazan yəhudi mənşəli amerikalı yazıçılar haqqında ilk dəfə geniş məlumatlar verilir və onların yaradıcılığından bəhs olunur. Bununla sözügedən yaradıcı subyektlərin yaradıcılığı azərbaycandilli ədəbi fikir dövryyəsinə daxil edilməklə onu zənginləşdirir;

– İşdə II Dünya müharibəsindən sonrakı Amerika ədəbiyyatı öz daxili inkişaf mərhələləri, o cümlədən onu təşkil edən milli azlıqların bu ədəbiyyatın yaranmasında rolu baxımından tədqiq olunur;

– Dissertasiyada Bernard Malamudun yaradıcılığı “qayıdış” kontekstində araşdırılır və “qayıdışın” müəllifin yaradıcılığında bədii düşüncə konsepti yaratdığı fərdi, milli, mədəni motivlər düşüncə

¹ Abdullayeva İ. XX əsr ABŞ ədəbiyyatında simvolların işlədilməsi // Filologiya məsələləri. Bakı: Elm və Təhsil, 2013, № 10, s. 405-411; Aslanova N. Amerika və Azərbaycan romantizmində şəxsiyyət konsepsiyası (H.Melvil və C.Cabbarlının yaradıcılığı əsasında): Fil.f.d. ... dis. avtoref. Bakı: ADU, 2014, 23 s.; Babayev M., Cavadova S. Mütərəqqi Amerika həyatında sülh və müharibə problemi // Azərbaycan müəllimi, 1987, 25 dekabr; Халилов Р. Воплощение Американской действительности начала XX века в творчестве Томаса Вульфа: Автореф. дисс. ... канд..филол.наук. Баку: АУЯ, 2008, 17 с. və b.

² Həbibbəyli İ. Ədəbi-tarixi yaddaş və müasirlik. Bakı: Nurlan, 2007, 534 s.; Salamoğlu T. Tarixi və çağdaş ədəbi prosesə dair araşdırmalar. Bakı: E.L., 2009, 213 s.; Talıbzadə K. Ədəbi irs və varislər. Bakı: Azərnəşr, 1974, 316 s.

paradiqlmaları kimi təhlilə cəlb olunur;

– Tədqiqatda İsaak Başeviç Zingerin yaradıcılığı üçün xarakterik olan insanın özünə yer tapmaması problemi kontekstləşdirilir və bunun milli (yəhudi) və ümumbəşəri səviyyələri xüsusi baxış aspektləri kimi öyrənilir;

– İşdə Soul Bellounun roman yaradıcılığı həm fərdi-subyektiv bədii hadisə, həm də ümumamerika ədəbi düşüncəsinin tərkib hissəsi kimi tədqiq olunur və s.

Müdafiyyə çıxarılan müddəalar:

1. Amerikan-yəhudi ədəbiyyatı II Dünya müharibəsindən sonra ABŞ ədəbi-mədəni mühitində diqqəti cəlb edərək onun mühüm istiqamətlərindən birinə çevrilmişdir;

2. Amerikan-yəhudi ədəbiyyatı özlüyündə bir neçə mərhələyə bölünür və yaşlı və gənc nəsil yazarlarının yaradıcılığında təmsil olunur. Ənənələrin davamı və tarixi şəraitlə, yeni sosio-mədəni faktorlarla əlaqədar olaraq onların yenidən dərk müharibədən sonrakı amerikan-yəhudi ədəbiyyatını səciyyələndirən əsas xüsusiyyətlərdəndir;

3. Amerikan-yəhudi ədəbiyyatının əsas mövzularından olan Holokost mövzusu yəhudi yazıçıları tərəfindən qurban mövqeyindən deyil, bu faciyyə acıyan şahidlər və müasirlər mövqeyindən təqdim olunur;

4. Milli kimlik, özünü təyinetmə kimi mövzular XX əsrin ikinci yarısı amerikan-yəhudi ədəbiyyatının aparıcı mövzularından birini təşkil edir və bu ekzistensial təyinetmə ilə sintez şəklində həyata keçirilir;

5. 1980-2000-ci illərdə amerikan-yəhudi ədəbiyyatı 1940-1970-ci illərdəki nəsr ənənələrini davam etdirməklə yanaşı ciddi təkamül prosesinə məruz qalır. Bu dövrdə yazılan əsərlərdə realizm, modernizm və postmodernizm elementlərinin sintezi, eləcə də tarix, mif və təxəyyül triadasının vəhdəti müşahidə olunur;

6. B.Malamudun roman yaradıcılığı ingilisdilli yəhudi ədəbiyyatının ayrılmaz tərkib hissəsidir. Onun dünyaya səpələnmiş xalqın dünya duyumuna həsr olunmuş yəhudi romanları mövzu və problemlərinin ümumiliyi etibarilə müxtəlif şəkildə xarakterizə olunur;

7. Əsərlərini idişdə yazan, lakin Amerika yazıçısı kimi Nobel mükafatı alan İsaak Başeviç Zingerin yaradıcılığı yəhudi ədəbiyyatını zənginləşdirməklə yanaşı, amerikan cəmiyyətinin ağırlı problemlərini də əks etdirmişdir. O, öz əsərləri ilə insanın böyük yaradıcılıq imkanlarının aşkara çıxmasına, mənəvi azadlıq qazanmasına və ruhən yenidən doğulmasına imkan yaratmışdır;

8. Müasir amerikan-yəhudi nəsrinin ən tanınmış nümayəndələrindən olan S.Bellounun yaradıcılığı XX əsrin ikinci yarısı ABŞ ədəbiyyatının əsas

inkişaf xətlərini müəyyənləşdirməyə imkan verir. Yazıçı özünəməxsus realist təsvir metodunu müxtəlif ədəbi cərəyanların – realizm, romantizm, müəyyən qədər modernizm, hətta ekzistensializm və pragmatizmin elementləri ilə zənginləşdirmiş və bundan məharətlə istifadə etmişdir.

İşin nəzəri-təcrübi əhəmiyyəti. Dissertasiya işinin nəzəri əhəmiyyəti onun əsas materialından və nəticələrindən müasir Amerika yəhudi ədəbiyyatına, o cümlədən B.Malamud, İ.B.Zinger və S.Bellounun yaradıcılıqlarına həsr olunmuş sonrakı tədqiqatlarda istifadə imkanları, praktiki əhəmiyyəti isə ondan Amerika ədəbiyyatının sözügedən dövrünün tədrisində praktiki vəsait kimi istifadə imkanları ilə müəyyənləşir.

Dissertasiyanın aprobasiyası. Tədqiqat işi Azərbaycan Dillər Universitetinin Xarici ölkələr ədəbiyyatı kafedrasında yerinə yetirilmişdir. Tədqiqatın əsas məzmunu AAK-ın tələblərinə cavab verən elmi məcmuələrdə, konfrans materiallarında, xarici mətbuatda çap olunan, həmçinin respublikanın kütləvi mətbuatında dərc olunan məqalələrdə öz əksini tapmışdır.

Tədqiqat işinin quruluşu. Tədqiqat işi giriş, iki fəsil, nəticə və istifadə edilmiş ədəbiyyat siyahısından ibarətdir.

TƏDQIQATIN ƏSAS MƏZMUNU

Dissertasiyanın *Giriş* hissəsində mövzunun aktuallığı, tədqiqatın obyektinə və predmetinə, məqsəd və vəzifələri, fərziyyəsi, materialı, mövzunun öyrənilmə dərəcəsi, tədqiqatın elmi yeniliyi, metodologiyası, nəzəri və təcrübi əhəmiyyəti əsaslandırılır, müdafiəyə çıxarılan müddəalar, tədqiqat işinin aprobasiyası və quruluşu haqqında elmi məlumat təqdim edilir.

Tədqiqat işinin I fəslində *“Amerikan-yəhudi ədəbiyyatı II Dünya müharibəsindən sonra: sosial gerçəklik və ədəbi proses”* adlanır. Bu fəsil üç yarım-fəsilədən ibarətdir. Burada ingilisdilli yəhudi ədəbiyyatını formalaşdıran zəmin 3 mərhələdə öyrənilmişdir.

I fəslin *“Müharibə sonrası amerikan-yəhudi ədəbiyyatı: 1945-1950-ci illər”* adlı birinci yarım-fəslində Amerika ədəbiyyatının 1945-1950-ci illəri əhatə edən mərhələsi tədqiqata cəlb edilir.

II Dünya müharibəsi XX yüzilliyin ən dəhşətli fəlakəti və kataklizmi kimi dünya düzənini köklü şəkildə pozaraq global siyasi, iqtisadi və ideoloji dəyişikliklərə səbəb oldu. Müharibənin acı nəticələrindən müəyyən dərəcədə əziyyət çəkən ölkələrdən biri də ABŞ idi. A.M.Zveryevin sözlərilə desək, “müharibənin və faşizmlə birbaşa toqquşmanın dərsləri, insan həmrəyliyinin, qəhrəmanlığının və fədakarlığının dərsləri, hətta

Amerika üçün, onun hərbi təcrübəsinin, şübhəsiz, Hitlerin təcavüzünə birbaşa məruz qalan xalqların təcrübəsi ilə müqayisəyə gəlməzliyinə baxmayaraq, qeyri-adi dərəcədə ibrətamiz oldu”.¹

Amerika tarixinin bu yeni dövrü yalnız siyasi və iqtisadi sahələrin deyil, mədəniyyətin də tamamilə fərqli istiqamətlərini müəyyənləşdirdi. Ölkə iqtisadiyyatının qeyri-stabil vəziyyəti, kəskin irqi münaqişələr, daxili siyasətdəki mütəmadi böhran vəziyyətləri və müharibədən sonrakı beynəlxalq münasibətlərin özünəməxsusluğu Amerikanın ədəbi-mədəni mühitinə təsirsiz ötüşmür, amerikalı yazıçıların və şairlərin əsərlərində fərqli prizmalardan işıqlandırılırdı.

Müharibədən sonrakı Amerika ədəbi-mədəni mühitində nəzərə çarpan əhəmiyyətli hadisələrdən biri də amerikan-yəhudi ədəbiyyatının meydana gəlməsi və sürətlə diqqəti özünə cəlb etməsi ilə bağlı oldu. Bu ədəbiyyatın nümayəndələri milyonlarla avropalı yəhudinin – genosid qurbanlarının adından çıxış edərək öz milli faciələrini bədii şəkildə dünyaya bəyan etdilər. XX əsrin 40-cı illərinin ortalarından başlayaraq amerikan-yəhudi ədəbiyyatı poeziyada, dramaturgiyada, xüsusilə də nəsrdə görünməmiş vüsətlə inkişaf etməyə başladı.

II Dünya müharibəsi zamanı yəhudilərin Avropada yaşadığı dəhşət və fəlakətlərdən sonra yəhudilər üçün dini, siyasi və etnik özünüitəyinetmədən öncə ekzistensial özünüitəyinetmə mühüm əhəmiyyət daşımağa başladı. Ona görə də müharibədən sonrakı yəhudi-amerikan ədəbiyyatının əsas problemi “İnsan olmaq nə deməkdir?” sualına cavab tapmaqdan ibarət idi.² Bu mənada təsadüfi deyil ki, Amerika ədəbiyyatında II Dünya müharibəsi - insan şəxsiyyətini qiymətdən salan zaman haqqında ən rəngarəng və ən parlaq əsərlər məhz yəhudi-amerikan yazıçıları tərəfindən yazıldı.

Yəhudi milli kimliyi tarix boyu dəyişməz qalmamışdır. Onun mədəni sərhədləri mühacirətlər, təqiblər, sosial və iqtisadi şərtlərin dəyişməsi nəticəsində dəyişilmişdir.³ Lakin yəhudilərin ümumi bir icmaya aid olmasını dərk etməsi faktı bütün dövrlərdə dəyişməz olaraq qalmışdır. Bu fakta daim qeyri-yəhudi dünyanın yəhudilərə olan münasibəti təsir göstərir. XX əsrin görkəmli filosofu və yazıçısı J.P.Sartr bu münasibəti belə ifadə

¹ Зверев А.М. Модернизм в литературе США: формирование, эволюция, кризис. М.: Наука, 1979, с.178

² Староверова Е.В. Американская литература. Саратов: Лицей, 2005, с. 278

³ Носенко-Штейн Е. В поисках самости: изучение еврейской идентичности <http://www.nlobooks.ru/node/5152>

edirdi: “Yəhudi o adamdır ki, başqaları onu yəhudi hesab edir”.¹

II Dünya müharibəsindən sonra amerikan-yəhudi ədəbiyyatında milli kimlik problemi yeni çalarlar əldə etdi. Ənənəvi yəhudi milli kimliyi kütləvi mühacirətlər, Holokost zamanı çoxsaylı insan tələfatı, assimilyasiya, yəhudi kimliyinin əsas kriteriyalarından olan ənənəvi dindarlığın iflasa uğraması nəticəsində silinib gedərək yerini etnik özünütəyinetməyə verdi. Bütün bu məsələlər və onların bədii həlli II Dünya müharibəsindən sonrakı yəhudi ədəbiyyatının əsas mövzularını və ideyasını təşkil etdi. O.V.Kalujina bu xüsusta yazır: “Bir tərəfdən Amerika yəhudi ədəbiyyatına aid əsərlər bu və ya digər roman, yaxud hekayə qəhrəmanlarının onlar üçün doğma olmayan ölkədə özlərini tapmağa və yerləşməyə can atmasının təsviridirsə, digər tərəfdən bu bədii əsərlərin personajları Amerikada doğulmuşlar; özlərini amerikalı hiss edirlər, eyni zamanda da özlərinin etnik mənsubiyyətini anlamağa çalışırlar”.²

Yuxarıda qeyd olunduğu kimi, II Dünya müharibəsi və burada yəhudilərin iştirakı Amerika ədəbiyyatında diqqəti yeni bir istiqamətin – amerikan-yəhudi ədəbiyyatının üzərinə yönəltdi. Bu dövrdə yazılan ilk əsərlərin başlıca mövzusu öz yəhudi mənşəyinin ona gətirdiyi ağır mənəvi-psixoloji yükədən əziyyət çəkən yəhudi-əsgərin təbəddülatları idi. Amerika ordusunda xidmət edən yəhudilərin, eləcə də zəncilərin və meksikalıların qarşılaşdığı çətin mənəvi-psixoloji durum, onlara münasibətdəki irqi ayrı-seçkilik təmayülləri xüsusilə, yəhudi mənşəli amerikan yazıçısı N.Meylərin yaradıcılığında parlaq bədii ifadəsini tapmışdır. Onun ədəbi yaradıcılığı C.Steynbekin, C.Dos Passosun, F.S.Fitsçeraldın, E.Heminqueyin və U.Folknerin təsiri altında formalaşmışdır. Realizmlə naturalizmin vəhdəti N.Meylərin yaradıcılığını səciyyələndirən qabarıq keyfiyyətlərdən idi. Bu keyfiyyətlər N.Meylərin müharibə mövzusunda yazdığı “Çılpaqlar və ölümlər” (“The Naked and the Dead”) əsərində xüsusilə nəzərə çarpır ki, bu da amerikan müharibə nəsrinin özünün spesifikasiyasından irəli gəlir. Belə ki, “ənənəvi müəlliflər – amerikalılar müharibədə insanın fiziki əzablarının

¹ Webber J. Modern Jewish Identities // Jewish Identities in the New Europe Oxford Centre for Hebrew and Jewish Studies. Littman Library of Jewish Civilization: London: Washington, 1994, p. 74-75

² Калужина О.В. Деконструкция политического и исторического мифа об «американской мечте» в романе Ф.Рота «Заговор против Америки» http://www-philology.univer.kharkov.ua/nauka/e_books/visnyk_936/content/kaluzhina.pdf

təsvirində naturalistcəsinə açıqlığa yol verirdilər”.¹ Öz yazıçı həmkarlarının ənənəsini davam etdirən Meyler cansıxıcı və boz cəbhə həyatının bəzən xırda detallarına qədər dəqiq təsvir edilmiş fonunda müxtəlif təbəqələrə məxsus amerikalıların real həyat tarixçəsini qələmə almışdır. D.Dempsey bu xüsusda yazır: “Cənab Meylerin əsgərləri insan kədərinin və əzabının jarqonunda danışan real insanlardır”.²

N.Meyler müharibəni son dərəcə absurd və mənasız bir iş hesab edirdi. B.Y.Durov yazır: “N.Meyler müharibəni dünyanın ümumi dəliliyinin xüsusi təzahürü kimi nəzərdən keçirir. Onun anlamında müharibənin mənasızlığı dünyada özünü itirmiş insanın zəifliyi ilə tamamilə uyğun gəlir. İnsanın düşkünlüyü və zəifliyi barəsindəki bu fikri N.Meyleri həm Amerika yazıçıların E.Heminguey kimi erkən nəslə, həm də fransız ekzistensialistləri ilə doğmalaşdırırdı”.³

Müharibədən sonrakı amerikan-yəhudi ədəbiyyatının əsas mövzularından biri İsrail dövlətinin yaradılması ilə bağlı idi. Bu mövzuda yazılmış silsilə əsərlərdə yəhudi xalqının öz müstəqil dövlətini yaratmaq uğurundakı mübarizəsi və milli qürur hissi geniş əks olunurdu. Həmin əsərlərin içərisində L.Yurisin 1957-ci ildə yazdığı “Eskodus” (“Exodus”) romanı daha çox məşhur idi. Tənqidçilər bu romanı İsrail dövlətinin yaranmasını əks etdirən tarixi roman adlandırırlar. R.Veysbrodun sözlərilə desək, “Eskodus” romanı ilk dəfə sionizmin tarixini hamı tərəfindən başa düşülən məşhur melodrama formasında təqdim etdi.⁴

Amerikan-yəhudi ədəbiyyatının tanınmış nümayəndələrindən biri də A.Miller idi. Yəhudi mənşəli A.Millerin məşhur dram əsərlərinin çoxunda yəhudi məsələsinə birbaşa toxunulmasa da, yəhudi dünyagörüşü və dünyaduyumu onun bütün yaradıcılığının ruhuna hopmuşdur. Yazıçı Amerikada və Avropada iqtisadi böhranın əhəmiyyətli dərəcədə antisemit əhvalı artırmasını müşahidə edərək antisemitizmin sosialist nəzəriyyəsini yaradır. Millerin müasiri olduğu Amerika cəmiyyətində yəhudilər iri miqyaslı diskriminasiyaya məruz qalırdılar: onları otellərə və qapalı

¹ Дуров Б. Ю. Человек и война в романе Нормана Мейлера «Нагие и мертвые» // Вестник ВГУ, 2005, №1, с. 21

² Dempsey D. The Dusty Answer of Modern War
<https://www.nytimes.com/book/97/05/04/reviews/mailer-dead.html>

³ Дуров Б. Ю. Человек и война в романе Нормана Мейлера «Нагие и мертвые» // Вестник ВГУ, 2005, №1, с. 22-23

⁴ Weissbrod R. “Exodus” as a Zionist Melodrama // Israel Studies, V. 4, 1999, №1, p. 129

klublara buraxmır, universitetlərdə iudaizmə etiqad edən tələbələrə məhdud sayda yerlər ayrılırdı. Ami Eden yazır: “1930-cu illərin ortalarında kollec tələbəsi olan A.Miller hesab edirdi ki, yəhudi məsələsinin cavabı aydındır: solçu iqtisadi proqramla sürətli assimilyasiyasını birləşdirmək. Lakin sonrakı on il ərzində 6 milyon yəhudinin Avropada öldürülməsinin və antisemitizmin Birləşmiş Ştatlarda möhkəmlənməsinin sərt gerçəkliyi Millerin resepti üçün ciddi meydan oxuyacaqdı. Amma sonda buna baxmayaraq, Miller belə nəticəyə gəldi ki, yəhudilər üçün məsələnin həlli amerikan cəmiyyətinə tam inteqrasiyadır və yalnız onların öz mənəvi qüsurları antisemitizmi dəf etməkdə onlara mane ola bilər”.¹

Birinci fəslin “*Müharibə sonrası amerikan-yəhudi ədəbiyyatının 1960-1970-ci illər mərhələsi*” adlı ikinci yarımfəslində qeyd olunur ki, 1950-ci illərin sonunu və 1960-cı illərin əvvəlini bir qayda olaraq “yəhudi renessansı” adlandırırlar. Məhz bu dövrdə ədəbiyyata ruhən getto ilə heç bir bağlılığı olmayan ailələrdə doğulan üçüncü nəsil amerikalı yəhudilər gəldilər. Həmin dövrdə amerikan cəmiyyətinin üzdə olan intellektuallarının, xüsusilə də yazıçılarının əhəmiyyətli qismini də elə bu üçüncü nəsil yəhudilər təşkil edirdilər. Onların yazdıqları əsərlərdə bir tərəfdən öz “atalarından” ayrılma, özgələsmə əhvalı əksini tapırdısa, digər tərəfdən şüurlu şəkildə bütünlükdə amerikan mədəniyyətindən uzaqlaşma meylləri hiss olunurdu. Amerikaya gələn mühacir yəhudilərlə onların övladları arasında toqquşma birincilərin ənənələrə sadıq qalaraq onları qorumağa çalışması, ikincilərin isə hər vəchlə amerikanlaşmaya can atması səbəbindən baş vermişdir. Nəsillər arasındakı bu münaqişə yəhudi yazıçılarının yaradıcılığında dramatik deyil, satirik tonlarda təsvir olunurdu.

Keçmişə maraq, onunla əlaqə yəhudi mənşəli amerikalı yazıçı və jurnalist H.Qoldun yaradıcılığında xüsusilə qabarıq nəzərə çarpır. Yazıcının şəxsi tərcümeyi-halı ilə sıx bağlı olan əsərlərində ənənəvi yəhudi həyatının və məişətinin bir çox özəllikləri əks olunurdu. H.Qold özünün 1966-cı ildə çap olunan “Atalar” romanında 14 yaşında Ukraynadan Amerikaya gələn atasının həyat tarixçəsini qələmə almışdır. Yazıçı hesab edirdi ki, yəhudi ev mühiti və həyat tərzı bütün yəhudilərə yaşamaq üçün vacib olan keçmişlə bağlılığı bərpa etməkdə əsas vasitədir. Onun simvolik olaraq “Mənim son iki min ilim” (1972) adlanan tərcümeyi-halı və “Ailə” (1981) əsəri keçmişlə əlaqə mövzusunə həsr olunmuşdur. Memuar janrında yazılan bu əsərlərdə H.Qold yaradıcılığı üçün səciyyəvi olan ailə bağlarını

¹ Eden A. Arthur Miller’s Focus <http://www.myjewishlearning.com/article/arthur-millers-focus/>

möhkəmlətmək vasitəsilə yəhudiliyə qayıdış mövzusunı davam etdirirdi.

H.Qoldun yaradıcılıq enerjisindən söhbət açan J.Berger onu heç zaman yazmaqdan yorulmayan, “daima növbəti kitabın axtarışında olan” yazıçı adlandırır.¹ Cılanmış, yonulmuş ədəbi dil və isti yumor onun bir yazıçı kimi üslubunu müəyyənləşdirən başlıca cəhətlərdəndir. Yazıçı öz bədii dilinin və üslubunun məhz doğma ata ocağında işlənən idiş əsasında formalaşdığını etiraf edirdi. Bu mənada təsadüfi deyil ki, H.Qoldun müvəffəqiyyətinin başlıca səbəblərindən birini tənqidçilər onun canlı xalq danışığı dilindən böyük məharətlə istifadə etməsində görürlər.

Amerika yəhudilərinin həyatı və keçmişlə əlaqə mövzusu amerikan-yəhudi yazıçısı S.Ş.Ozikin yaradıcılığında özünəməxsus şəkildə ifadə olunur. Yaradıcılığının 13 ilini “High Art”a həsr edən yazıçı, eyni zamanda qısa şəkildə “MPPL” (“Mercy, Pity, Pease and Love”) adlanan fəlsəfi romanının üzərində işləyir.² Yaradıcılığının sonrakı dövründə S.Ozik yəhudi mədəniyyətinə, xüsusilə, yəhudi mətnşünslıq ənənələrinə diqqət yetirir, yəhudi ədəbi abidələrinin və tarixi sənədlərin yaranma tarixi, nəşri kimi məsələləri araşdırır. Ənənəvi yəhudi ədəbiyyatı ilə tanışlıq Ozikin yaradıcılığına yeni motivlər gətirərək, onu mövzu baxımından daha da rəngarəng edir. 1965-ci ildə S.Ozikin yəhudi mövzusuna həsr olunmuş bir neçə şeri çapdan çıxır. 1971-ci ildə çap olunan “Bütpərəst ravvin və digər hekayələr” adlı hekayələr toplusunda isə yazıçı dini ehkamlarla təbiətin hökmü arasındakı ixtilafı yəhudi həyatının əsaslarından biri kimi göstərir.

XX əsr yəhudi tarixinin rəngarəngliyi amerikan-yəhudi ədəbiyyatının dördüncü nəslinin nümayəndəsi, yazıçı-jurnalist Mark Helprinin əsərlərinin də başlıca problematikasını təşkil edir. Müxtəlif janrlarda yazmasına baxmayaraq, Helprin özünü “heç bir ədəbi məktəbə, istiqamətə, təmayülə və trendə aid etmir”.³ Əksər tənqidçilər onun yaradıcılığını çox yüksək qiymətləndirərək, L.Tolstoy, F.Kafka, T.Mann və E.Heminquey kimi nəhəng söz sənətkarları ilə müqayisə edirlər.

M.Helprinin erkən yaradıcılığına məxsus əsərlər içərisində “Şərqin göyərçini” (“A Dove of the East”, 1975) hekayələr toplusu real insan talelərinin bədii boyalarla təsviri baxımından olduqca maraqlıdır. Şəxsi itkilərə məruz qalan insanın özündə güc taparaq yenidən həyatını davam etdirməyə çalışması bu topluya daxil olan iyirmi hekayənin əsas mövzusunı təşkil edirdi.

¹ Berger J. Nothing Ever Finished / The New York Times, August 29, 2008

² Lowin J. Cynthia Ozick. <http://jwa.org/encyclopedia/article/ozick-cynthia>

³ <http://markhelprin.com/about-the-autor/>

1970-ci illərdə Amerika ədəbiyyatında yəhudi mühacirlərin həyatından, həmçinin İsrail şəhərlərindən və kibutslardan yazan yazıçılardan biri də H.Nissenson idi. Yəhudi mənşəyi onun bütün əsərlərinə əhəmiyyətli dərəcədə təsir göstərmişdir. İsrail və Holokost mövzuları, mistisizm və fantastikaya meyl onun yaradıcılığının əsas istiqamətlərini müəyyənləşdirmişdir. Yazıçının “Sülh səltənəti” (“In The Reign of Peace”, 1972) hekayələr toplusunda və “Mənim öz torpağım” (“My Own Ground”, 1976) romanında yəhudi mövzusu ilə yanaşı, insan mövcudluğunun sərt tərəflərinin dərinə dərkisi hissi də qırmızı xətt kimi keçib gedir.

H.Nissensondan fərqli olaraq, yəhudi mənşəli yazıçı C.Kaplanın əsərlərində yəhudi həyatının və məişətinin təsviri ciddi tonlarda deyil, əlvan və yumoristik şəkildə təqdim olunurdu. Yazıçının “Başqalarının həyatı” (“Other People’s Lives”, 1975) hekayələr toplusunda təsvir etdiyi qısa əhvalatlar onun xarakter yaratmaq və dialoq qurmaq sahəsindəki həssaslığından xəbər verirdi.

1960-70-ci illər Amerika ədəbiyyatının aparıcı istiqamətlərindən biri də “qara yumor” idi. İnsanın və onun yaşadığı cəmiyyətin mürəkkəb münasibətlərini əks etdirən bu cərəyan müəyyən dərəcədə ekzistensializm fəlsəfəsinə meyl edir. Ona düşmən olan xarici aləmdə şəxsiyyətin, xüsusilə də, tipik amerikalı qorxuları ilə yaşayan Amerika insanının vəziyyəti “qara yumor” yazıçılarının diqqət mərkəzində idi. “Qara yumor” yazıçılarının romanlarında insan ümumxalq xaosunda itaətkar səssiz əşya rolunu oynayır. “İnsana bu cür münasibət və onun bu şəkildə kiçildilməsi 1960-cı illərdə amerikan cəmiyyətində hökm sürən tipik əlamətlərlə – rəşionalizmlə, açıq praqmatizmlə və etik relyativizmlə izah olunurdu.”¹

ABŞ ədəbiyyatında “qara yumor” ifadəsi Bryus Fridmanın eyni adlı antologiyası çapdan çıxandan sonra məşhurlaşmağa başladı.² Bu antologiyaya T.Pinçon, C.Heller, C.Donlivi, E.Olbi, Ç.Simmons, C.Reçi, C.Pardi, K.Nikerboker, L.F.Selin, V.Nabokov, C.Bart, T.Sazeren, C.Pardi kimi amerikalı yazıçıların əsərləri daxil edilmişdir. Əsərləri bu antologiyaya daxil edilən müəlliflərin heç biri, B.Fridman istisna olmaqla, əvvəllər özlərini “qara yumor”un dəst-xəttinə aid etməmişdilər.

Tədqiqatçı A.V.Lavrentyev onun müxtəlif yaradıcılıq metodlarına malik müəllifləri bir antologiyada cəmlənməsini belə izah edir: “Nəzərə almaq lazımdır ki, B.Fridman dünya ədəbiyyatı mütəxəssisi deyildi və hər

¹ Сооль Р.В. Сатирические тенденции в американском романе 1960-70-х годов: Дисс... канд. филол. наук. Тарту: Тартуский Гос.Унив., 1982, с.171

² Black Humor. Ed. By Bruce Jay Friedman. New York: Bantam Book, 1965, 174 p.

şeydən öncə müasir amerikalı oxucuya əsaslanırdı, bu və ya digər əsəri seçərkən o, peşəkar ədəbiyyatşünasın deyil, məhz oxucunun spesifikasiyasından çıxış edirdi”.¹

Yəhudi mənşəli amerikan yazıçısı C.Hellerin “Tələ-22” (“Catch-22”, 1961) romanı ABŞ ədəbiyyatında “qara yumor” janrında yazılmış ən yaxşı əsərlərdən biridir. Bu əsər yazıçının öz şəxsi müharibə təcrübəsinə əsaslanırdı. Romanda II Dünya müharibəsi mövzusu əsərin əsas ideya-fəlsəfi problematikasını müəyyənləşdirən qiyam, dəlilik, dünyanın absurdluğu, azadlıq və s. kimi motivləri də ehtiva edərək, ilk baxışdan xaotik görünən fonda təsvir olunur. Lakin bu xaotiklik əsərin sonuna doğru nizamlanır və pərakəndə, dağınıq epizodlar vahid bir sıraya düzülür. Əsərin əvvəlində bədii priyom kimi dərk olunan absurd sonda ekzistensial kateqoriya kimi açılır. C.Hellerin absurda bu şəkildə münasibətini J.Hant belə izah edir: “Absurdu finalın nəticəsi deyil, fəlsəfi axtarışların çıxış nöqtəsi edən Heller Sartr, yaxud Kamü kimi ideyanı ustalıqla sınağa çəkir”.² Ona görə də romanın sonunda baş qəhrəman Yossarianın qiyamı ekzistensial çalar kəsb edir və “azadlığa məhkum edilmiş insanın bütün dünyanın yükünü çiyinlərində daşmasının, varlığın ifadəsi qismində dünyaya və özünə görə cavabdeh olmasının”³ dərkinə gətirib çıxarır.

Birinci fəslin üçüncü yarımfəslə *“Amerikan-yəhudi ədəbiyyatı 1980-2000-ci illər mərhələsində”* adlanır. ABŞ ədəbi-mədəni mühitində II Dünya müharibəsindən sonra xüsusilə diqqəti cəlb edən və məşhurlaşan amerikan-yəhudi yazıçıların yaradıcılığı 1980-2000-ci illərdə növbəti bir məhsuldar mərhələyə qədəm basdı. F.Rot, S.Ozik, H.Peyli və V.Allen kimi amerikan-yəhudi yazıçıları özlərinin ən uğurlu və məşhur əsərlərini məhz bu dövrdə yaratmışlar. 1990-cı illərin sonu və 2000-ci illərin əvvəllərində ABŞ ədəbiyyatında yeni nəsil yəhudi yazıçıları ədəbi səhnəyə qədəm qoymaqla yeni təmayüllər və ənənələr gətirdilər.

Amerikan-yəhudi ədəbiyyatının tanınmış simalarından olan N.Meyle-rin yaradıcılığı 1980-2000-ci illərdə mövzu və problematika baxımından yeni bir mərhələyə qədəm qoyur. Məlumdur ki, “amerikan mədəniyyətinin və ictimai həyatının ayrılmaz hissəsi olan”⁴ N.Meyler öz əsərlərində

¹ Лаврентьев А.И. «Черный юмор» и американский характер. Ижевск: УдГУ, 2009, с.8

² Hunt J.W. Comic Escape and Anti-Vision: Loeoph Heller's Catch-22. Chicago, 1968, p.91

³ Сартр Ж.П. Бытие и ничто. М.: Республика, 1994, с.561

⁴ Merrill R. Norman Mailer revisited. New York: 1992, p.15

müasiri olduğu amerikan cəmiyyətinin sosial, siyasi mühitini və əxlaq normalarını tənqid atəşinə tutur, liberal solçu və antiburjua mövqeyindən çıxış edirdi. Amerikalı tədqiqatçı B.Lids öz monoqrafiyasında N.Meyleri sosial mühitin tənqidçisi adlandıraraq onun ABŞ ictimai həyatının siyasət, KİV, qanunverici orqanlar və s. kimi sahələrini daima diqqət mərkəzində saxladığını xüsusilə vurğulayırdı.¹ Meyler bədii yaradıcılığında və publisistikasında amerikan “kütləvi cəmiyyəti”nin məənəviyyatsızlığını və bayağılığını pisləyir, dünyanın və insanın ekzistensial təsvirini verməyə çalışırdı.

Müasir ABŞ ədəbiyyatının ən çox tanınan aparıcı yazıçılarından biri də F.Rotdur. Bu gün F.Rotu Amerika yəhudi ədəbiyyatına böyük töhfələr verən B.Malamud və S.Bellounun ən layiqli davamçısı hesab edirlər. Yazıcının yaradıcılığı amerikan ədəbiyyatının tərkib hissəsi olsa da, genetik baxımdan Şərqi Avropa yəhudi ədəbiyyatı ənənələri ilə bağlıdır.

Ədəbi fəaliyyətə 1950-ci illərin ortalarından başlaya F.Rotun “Nyu Yorker”, “Eskvayr” kimi nüfuzlu ədəbi jurnallarda amerikalı yəhudilərin həyatından bəhs edən ilk hekayələri dərc olunurdu. 1969-cu ildə çap olunan “Portnoyun şikayəti” (“Portnoy’s Complaint”, 1969) romanından sonra F.Rot bir yazıçı kimi məşhurlaşdı. Bu romanında yazıçı amerikalı yəhudilərin həyatını təsvir edərkən komik şarj priyomlarından və qrotesk elementlərindən bacarıqla istifadə etmişdir.

F.Rotun ən yaxşı romanlarından biri də “İnsan ləkəsi”dir. Bu əsərində yazıçı öz qəhrəmanlarını dərin psixoloji analizə məruz qoyaraq insan təbiətinin və insani münasibətlərin ən müxtəlif tərəflərini oxucunun gözləri qarşısında canlandırır.

F.Rotun 2004-cü ildə yazdığı növbəti “Amerikaya qarşı sui-qəsd” (“The Plot Against America”, 2004) romanı da tənqidçilər və oxucular tərəfindən böyük maraqla qarşılandı. Yazıcı bu əsərində II Dünya müharibəsi illərinə qayıdaraq Şərq sahilində yerləşən balaca bir şəhərin yəhudi sakinlərinin taleyini qələmə alır. Bu əsərində Rot Amerika tarixinin alternativ variantını yaradır. Romanda antisemitizmi tənqid edən yazıçı bu cür əhval-ruhiyyənin hökm sürdüyü amerikan cəmiyyətində yəhudinin keçirdiyi hissləri, ideallarının puç olmasını balaca Filipin dili ilə bu şəkildə ifadə edir: “Amerikalı valideynlərin amerikalı oğlu və Amerika şəhərlərinin birinin məktəblisi kimi mən ilk dəfə anladım ki, mənim indiyə qədər mövcud olma faktı kimi dərk etdiyim hər şey şübhə və təhlükə altına düşmüşdür”.²

Vaşinqton Post qəzetinin ədəbi tənqidçisi C.Yardli bu romanı “əsil

¹ Leeds B. The Enduring Vision of Norman Mailer. New York: PBS, 2002, 200 p.

² Рот Ф. Заговор против Америки. СПб : Лимбус Пресс, 2008, с.16

amerikan tarixi” adlandırmışdır.¹ Nyu York Tayms qəzeti isə romanı “ecazkar siyasi roman” kimi qiymətləndirirdi.²

1980-ci illərdə amerikan-yəhudi ədəbiyyatında geniş əks olunan mövzulardan biri yəhudi dini ənənələri və iudaizmlə bağlı idi. Bu mövzular xüsusilə X.Potok, A.Royf, R.Qrinfild, X.Denker, C.Elkin və digər yəhudi yazıçılarının yaradıcılığında müxtəlif aspektlərdən əks olunurdu. Onların içərisində iudaizmin problemlərini müasirlik baxımından işıqlandıran və ortodoksal yəhudi ilə yeni nəsle mənsub yəhudi arasındakı çətin qarşılıqlı münasibətləri göstərən X.Potokun yaradıcılığı diqqəti cəlb edir.

X.Potoku adətən amerikan-yəhudi ədəbiyyatı kateqoriyasına aid etsələr də, o, özünü daha çox amerikan yazıçısı hesab edir. Bu, onun əsərlərinin əsas obyektini kimi konkret amerikan cəmiyyətini götürməsi ilə bağlı idi. X.Potok amerikan-yəhudi ədəbiyyatının nüfuzlu nümayəndələrindən biri olmaqla yanaşı, həm də Amerika ədəbiyyatına öz töhfəsini verən, onu yeni mövzularla zənginləşdirən yazıçılardan biri idi.

1980-2000-ci illər amerikan-yəhudi ədəbiyyatının aparıcı mövzularından biri də ənənəvi ailə həyat tərzinin transformasiyası və yəhudi qadınının cəmiyyətdə rolunun artması ilə bağlıdır. Amerikan-yəhudi ədəbiyyatının A.Koxen, Q.Peyli, D.Markin kimi nümayəndələri yəhudi ailəsinə müasir baxış bucağından çıxış edir, yəhudi qadını, ümumiyyətlə, yəhudiləri amerikan cəmiyyətinin ayrılmaz hissəsi kimi təsvir edirlər. Bu mövzu xüsusilə Q.Peylinin yaradıcılığının ana xəttini təşkil edir. A. Noriçin qeyd etdiyi kimi, “yazıçının personajları, bir qayda olaraq, birinci şəxsin təkində danışan yəhudi qadınlardır”.³ Q.Peylinin yaradıcılığı barəsində danışan tədqiqatçılar onu digər yəhudi mənşəli yazıçılardan fərqləndirərək hesab edirdilər ki, o, əsərlərində Amerikada yaşayan yəhudiləri deyil, yəhudilərin içində yaşayan Amerikanı təsvir edir.

Q.Peyli ədəbi karyera ilə yanaşı həyatının vacib hissəsi hesab etdiyi siyasətlə məşğul olurdu. Yazıçı nüvə silahının genişlənməsinə və Vyetnamdakı müharibəyə qarşı etiraz aksiyalarına qoşulur, Hanoyda hərbi əsirlərin dəyişdirilməsi prosesində yaxından iştirak edirdi. Bütün bu məsələlər onun həyatında böyük önəm daşıyırdı və M.Krupnikin sözlərilə desək, “siyasi fəallıq onun normal həyatının bir hissəsini təşkil edirdi”.⁴

¹ Yardley J. Hoeland Insecurity / The Washington Post, October 3, 2004

² Berman P. “The Plot Against America” / The New York Times, October 3, 2004

³ Norich A. Grace Paley <https://jwa.org/encyclopedia/article/paley-grace>

⁴ Krupnick M. Grace Paley US writer of subtle and discursive short stories, poet and 'combative pacifist' / The Guardian, August 24, 2007

Müasir amerikan-yəhudi ədəbiyyatının tanınmış nümayəndələrindən biri də Maykl Çabondur. Onu XX-XXI əsrin qovşağındakı amerikan ədəbiyyatının ən parlaq fiquru adlandırırlar. Uşaqlıqdan yazıçı olmaq istəyən Çabon ilk “Şəhərin sirləri” romanını tələbəlik illərində yazır. M.Çabon səkkiz romanın, çoxlu sayda hekayələrin və essələrin müəllifidir. Ədəbi yaradıcılığa 1988-ci ildə gələn yazıçının əsas obyekti onu əsərlərində absurd dünya kimi təqdim olunan Amerika gerçəklikləridir. M.Çabon özündə həm yəhudi, həm də amerikan milli kimliyini daşıyır ki, bu da onun əsərlərində hiss olunur.

Yuxarıda söylənənlərdən çıxış edərək belə söyləmək olar ki, II Dünya müharibəsindən sonrakı birinci mərhələdə və XX əsrin sonu və XXI əsrin əvvəllərində amerikan-yəhudi ədəbiyyatı həm ayrıca bir ədəbi istiqamət kimi, həm də ABŞ ədəbiyyatının tərkib hissəsi kimi məhsuldar fəaliyyət göstərmiş, onun ayrı-ayrı nümayəndələri hətta amerikan ədəbiyyatının simalarına çevrilmişlər. Bu ədəbiyyatın öyrənilməsi yəhudi mənşəli amerikalı yazıçıların yaradıcılığına işıq salmaqla yanaşı ABŞ ədəbiyyatının mühüm bir dövrünün ədəbi mənzərəsini yaratmağa da imkan verir.

Dissertasiya işinin II fəslı “*II Dünya müharibəsindən sonrakı amerikan-yəhudi ədəbiyyatında milli kimlik problemi*” adlanır. Bu fəsil üç yarımfəsildən ibarətdir. Hər yarımfəsildə tədqiqatın obyekti kimi seçilmiş bir Amerika yəhudi yazıçısının yaradıcılığı tədqiq olunmuşdur. Birinci yarımfəsildə “*Bernard Malamudun yaradıcılığında “milli kimlik və dünya” problemi*” tədqiq olunur.

XX əsrin ən tanınmış ingilisdilli yazıçılarından Amerika yəhudi ədəbiyyatının çox sevilən və çox oxunan nümayəndələrindən biri Bernard Malamuddur. Onun yaradıcılığı dünya ədəbiyyatı üçün ümumi olan problemlərlə çox bağlıdır və iki istiqamətdə inkişaf edir. Bunlardan biri yəhudi ənənələri ilə sıx bağlı olan yəhudi ədəbiyyatıdırsa, digəri isə yəhudi adətləri, ənənələri ilə əlaqəsi olmayan ədəbiyyatdır. Yazıçının yəhudi romanları dünya ədəbi ictimaiyyətinin həmişə diqqət mərkəzində olmuşdur. Həyat haqqında düşüncələri, orijinal yazı üslubu, hekayə və romanları elə ilk dövrlərdən başlayaraq dünyanın müxtəlif guşələrində oxucu kütləsinin diqqətini çəkməyə başladı. Dərin düşüncə qabiliyyəti, istedadı, parlaq ideyaları onun erkən yaşlarından dövrünün tanınmış adamları, ziyalıları, sənətkarları ilə tanış olmasına, ünsiyyət qurmasına səbəb oldu.¹

B.Malamudu məhsuldar yazıçı adlandırmaq mümkündür. Hansı həyat şəraitinə düşməsindən, hara səyahət etməsindən asılı olmayaraq o, qələmini

¹ Abramson E. Bernard Malamud Revisited. NY: Twayne Publishers, 1993, p. 26

boş qoymamışdı. Qəhrəmanları əsasən yəhudilərdən ibarət olan ilk hekayələri çox keçmədi ki, ədəbi ictimaiyyətin diqqətini cəlb etdi. Bunun ardınca onun digər əsərləri də işıq üzü gördü.

Yazıçının roman yaradıcılığı ingilisdilli yəhudi ədəbiyyatının ayrılmaz tərkib hissəsidir. Onun dünyaya səpələnmiş xalqın dünya duyumuna həsr olunmuş yəhudi romanları mövzu və problemlərinin ümumiliyi etibarilə müxtəlif şəkildə xarakterizə olunur.

Yazıçı mühacirlik həyatını, insanın ən çətin şəraitə alışa bilmə imkanlarını bir çox əsərlərində ifadə edə bilmişdir. Onun qarşısına qoyduğu əsas vəzifə insanların diqqətini dünyada baş verən hadisələrin mahiyyətinə və yəhudilərin başına gələnlərə yönəltməkdir. B.Malamud Amerikada yəhudi həyatının ən yaxşı bədii təsvirçisi kimi tanınırdı. Oreqon onun ədəbi tarixinin bir hissəsini təşkil edirdi. Oreqonda yaşayan Malamud kiçik hekayələr yazmaqla ən yaxşı yazıçı olmaq uğrunda mübarizəyə başladı.¹

Onun 1952-ci ildə nəşr etdirdiyi “Fitri istedad” adlı ilk romanında reallıq fantaziya ilə qarışır, üzvi vəhdət təşkil edir. 1957-ci ildə çapdan çıxmış “Köməkçi” romanında sənətkar Amerikaya yenidən gəlmiş mühacir yəhudi ailələrinin əxlaqi-etik dəyərləri məsələsinə toxunur. Əsərdə göstərilir ki, bu ailələr həyatda yaşamaq, yeni şəraitin çətinliklərinə dözmək üçün müxtəlif yollar axtarırlar. Tənhalıq onları sıxır, tarixi vətənləri, qoyub gəldikləri yerlər üçün darıxırlar. Tənhalığa qarşı mübarizə Malamudun bütün əsərlərində hiss olunur. “Yeni həyat” (1961), “Fəhlə” (1966), “Fidelmanın tabloları” (1969), “Sakinlər” (1971) romanlarında da oxucularına Amerika yəhudilərinin ağır mənəvi həyatı haqqında məlumat verir.

B.Malamud hekayə ustası kimi də tanınır. “Şehirli kiçik çəllək” (1958), “Əvvəlcə yaramazlar” (1963), “Rembrandın şlyapası” (1973) toplularına daxil olmuş hekayələrində də yəhudilərin dünənki və bugünkü həyatını realistcəsinə təsvir edə bilmişdir. Doğma yuvanın axtarılması və yenidən əldə edilməsi mövzusu B.Malamudun bütün yaradıcılığında ana xətt kimi keçirdi. Bu mövzu onun “Sakinlər” romanında xüsusilə hiss olunurdu.

Roman eyni zamanda Amerika mühitinin reallıqlarını inikas edir. Villi Spərmint – Amerika zəncisi, Harri Lesser – Amerika yəhudisidir. Onların hər ikisi Amerikaya bütün hallarda, gəlmədir. Nə zənci, nə də yəhudi Amerikanın avtoxton sakinləri deyildirlər. Lakin Amerika onların hər ikisinin evinə – vətəninə çevrilir. Bu cəhətdən B.Malamud ev – vətən obrazını Amerikanın nümunəsində yaradır. Və yazıçının Amerikanı ev –

¹ Clark, Suzanne. Bernard Malamud in the Oregon Encyclopedia. New York: Chelsea House, 1998, 150 p.

vətən obrazına çevirməsi təkcə reallıqdan irəli gəlir, həm də Amerikanın dünyadakı yerini və rolunu da ortaya qoyurdu. İngilis dilində danışan ABŞ-ın hakim etnosunun özü də buraya məlum bir tarixdən başlamaqla gəlmiş və Amerikanı vətənə çevirmişdi. B.Malamud bununla insanın öz evindən hər hansı bir səbəbdən qopub, daha sonra nə qədər ağırlı və çətin olsa da, yeni bir ev qura bilməsini və bu yeni evi doğmalaşdırma bilməsini təsvir edirdi. Bu halda əsərin ideya xəttində alt qatda duraraq mətnin bütün elementlərini mənalandıran “Amerika – Dünya evi” konsepti B.Malamudun romanının aparıcı ideyasına çevrilir. Öz evlərindən hansı səbəbdənsə ayrılmalı olan insanlar Amerikada yaşamağa və xoşbəxt olmağa məhkumdurlar. Beləliklə, B.Malamudun romanında alt qatda bir Amerika obrazı da var. Onun əsərlərində göstərilirdi ki, “yəhudi mübarizəsi sosial və dini bir məsələ deyildir. Buna baxmayaraq hadisənin bu şəkildə başa düşülməsi ehtimalı vardır. Ancaq bu, daha çox ifrat millətçərçəstlikdir”.¹

B.Malamudun fikrindən anlaşılar ki, yəhudilərdə həmişə seçilmiş xalq, Allah tərəfindən xüsusi fərqləndirilmiş xalq anlayışı var. Lakin yazıçıya görə, dünyadakı yəhudiləri birləşdirən, onları yəhudi olmaqdan çıxmağa qoymayan yəhudilik kompleksindən daha çox yəhudiliyi itirmək qorxusudur. Bu, elmi mənada etnik identifikasiya məsələsidir. Hər bir yəhudidə harada və hansı mühitdə yaşamasından asılı olmayaraq, yəhudi etnik kimliyini saxlayan dəyərlər var. Yəhudilərin tarixi taleyi onları daima etnik kimliyi itirmək, assimilyasiya olunmaq qorxusu ilə üzbəüz qoymuşdur. Bu təhlükə yəhudi şüurunu və bu şüurun mühüm tərkib hissəsi olan yəhudi kimliyi etnopsixoloji kompleksini daima ayıq və ayaq üstə saxlamışdır. Yəhudi mövzusunda yazan yazıçılar, o cümlədən B.Malamud bu nöqtəyə fikir verməklə yəhudi düşüncəsi üçün aktual və son dərəcə həssas olan bu məsələni daima diqqətdə saxlamış, onu bir milli ideya, yaxud milləti birləşdirən, onun üzvlərini harada olursa-olsun vahid məhvər ətrafında saxlayan milli davranış sxemi kimi təbliğ etmişdir.

Yəhudi ruhu Malamud yaradıcılığının əsas motivini təşkil edir. O, əsərlərini ingilis dilində yazsa da, müraciət etdiyi mövzular mütləq yəhudi həyatından alınırdı. B.Malamudun yaradıcılığı yalnız bir milli ədəbiyyatın çərçivəsi daxilinə sığmır. Onun yaradıcılığı nə qədər çox kontekstdə mövzuları əhatə edərsə, burada qoyulan problemlər öz qloballığı ilə daha üzə çıxır. Nəticədə Malamud yaradıcılığı bu gün də aktual olaraq qalır.²

İkinci fəslin *“İsaak Başeviç Zingerin əsərlərində “yenidən doğuluş”*

¹ Philip R. Pictures of Malamud. The New York Times, April 20, 1986, p. 2.

² Bloom H. Bernard Malamud. New York: Chelsea House, 1986, p.73.

ideyası” adlı yarımfinalında İ.B.Zingerin əsərlərində “yenidən doğuluş” ideyası tədqiqata cəlb edilir.

İsaak Başevis Zinger XX əsrin Amerika yəhudi ədəbiyyatının məşhur nümayəndəsidir. O, 1904-cü ildə Varşava yaxınlığındakı Leotsin adlı kiçik bir kənddə ravvin ailəsində doğulmuşdur. Onun əsl adı İtsek Gerts Zingerdir. Dörd yaşında ikən ailəsilə Varşavaya köçmüşdür. Burada o, ibtidai məktəbə getmiş, yəhudi qanunları ilə yaxından tanış olmuşdur. Müəyyən fasilələrlə 30-cu illərə qədər Varşavada yaşamış və işləmişdir. 1923-cü ildə o, “Ədəbi vərəqələr” adlı idiş dilində çap edilən bir jurnalda əvvəlcə korrektor kimi çalışmışdır. 1927-ci ildə burada onun “Qocalıqda” adlı ilk hekayəsi nəşr olunur. Daha sonra isə “Qadın” adlı ikinci hekayəsi İsaak Başevis (“Batşevanın oğlu”) imzası ilə çap edilir.

1933-cü ildə “Qlobus” ədəbi jurnalının redaktor müavini vəzifəsində işləyir. Bu jurnalda o, bir sıra hekayələri ilə yanaşı, 1934-cü ilədək “İblis Gorayda” adlı ilk romanını hissələrlə çap etdirir. Romanda hadisələr XVII əsrdə yəhudilərin yaşadığı kiçik bir ərazidə baş verir. Burada yaşayan kiçik hasid icmasının yolunun sarpmasından söhbət açılır.

30-cu illər Zinger üçün ağır sınaqlarla dolu bir dövrə çevrilir. Rusiyanın tanınmış və sevilən şairlərindən olan yəhudi əsilli Mandelştam kimi Zinger də dünya mədəniyyətinə qovuşmaq həsrətində idi. Onun ata ocağından qaçışı yəhudi dünyasından daha ağırlı və psixoloji cəhətdən çətin bir addım idi və Mandelştam ənənələrinin bir növ davamı idi. Ravvin atası kimi yaşamaq, yəni bilavasitə yəhudilərin içərisində və yalnız yəhudi olaraq yaşamaq onun üçün çətin idi. O, artıq nə dindar, nə də assimilyasiyaya uğramış yəhudi olaraq qala bilmirdi. O hiss edirdi ki, Allah mövcuddur, lakin Sinay dağında yəhudi xalqı üçün hər şeyin nəzərdə tutulduğuna inanmırdı. Məhz bu xüsusiyyətlərinə görə yəhudilərin bir çoxu onu qəbul etmir, bu xalqın həyatından, hislərindən, kədər və sevincindən danışmağı ona bağışlamırdılar. Zinger nə gettolarda yaşamış, nə də alman işğalından əzab çəkmişdi. Bu isə bir sıra yazıçılarda onun əsərlərinə qarşı həqarət doğururdu. O, kommunizmə, trotskizmə və müəyyən yəhudi dairələrində geniş yayılmış solçuluq meyillərinə daha az inanırdı, hətta demək olar ki, heç inanmırdı.

İ.Zinger 1937-ci ildə “Xilaskarlıqla məşğul olan günahkar” adlı romanını yazır. Roman hissələrlə Nyu-Yorkda, Varşavada və Parisdə dərc edilir. İ.Zinger 1943-cü ildə Amerika vətəndaşlığını alır. 1945-ci ildə “Moskatlar ailəsi” adlı romanı üzərində işləməyə başlayır. “Moskatlar ailəsi” yazıcının böyük qardaşı Coşuanın ölümündən sonra yazılmış və

onun vəfatına həsr etdiyi bir töhfə idi.¹ Əsər Polşanın hitlerçilər tərəfindən işğal olunduqdan sonra Varşavada yaşayan yəhudilər arasında baş verən əxlaqi düşkünlükdən söhbət açır. “Moskatlar ailəsi” ingilis dilinə tərcümə olunduqdan sonra İ.Zingerin oxucularının sayı xeyli artdı.

Zingerin əsərləri Xolokostun – yəhudilərin nasistlər və onların köməkçiləri tərəfindən məhv edilən dövrün bütün mərhələlərini əhatə edir. “Mülk” (1967) və “Malikanə” (1969) kimi romanlarında XIX əsrdə Rusiyada və “Moskatlar ailəsi” (1950) romanında iki dünya müharibəsi arasında bir polşalı yəhudi ailəsinin başına gələn hadisələrdən bəhs edilir. Bu əsərlərdə əzilən, məhv olan insanların talelərindən bəhs olunur. Onlar çox əziyyətlər çəkdikdən sonra uzaq Amerikaya pənah gətirirlər.

İ.B.Zinger yəhudi gerçəkliyini pərdələməyə, onun ehtiyatlı, zamana, şəraitə, mühitə uyğun təqdiminə çalışmır. O, yəhudilərin düşüncəsini olduğu kimi əsərlərinə gətirir. Bu cəhətdən İ.B.Zingerin “Moskatlar ailəsi” romanı və digər əsərləri yəhudi psixologiyası və düşüncəsinin sanki bir salnaməsidir. Zinger göstərir ki, hər bir yəhudi öz tarixinə bütün başqa xalqların tarixindən fərqli, daha doğrusu, seçilmiş və üstün tarix kimi yanaşır. Yəhudi düşüncəsində bu tarixin qeyri-adiliyi ilahi dəyərlərlə müəyyənləşir. Yəhudi belə hesab edir ki, onun tarixi Allah tərəfindən xüsusi olaraq dəyərləndirilmiş və fərqləndirilmiş müqəddəs tarixdir. Romanda İsraili quran yəhudilərin öz haqq işlərinə tarixi missiya kimi baxmalarının kökündə bu “tarix” durur.

İ.B.Zinger əsərdə İsrail dövlətinin qurulmasını yəhudilərin milli ideyası və milli hərəkəti kimi təqdim etməklə yanaşı, bu ideya və hərəkəta qarşı duranları da təsvir edir: “Hamı onların əleyhinə idi – ortodoksal yəhudilər də, sosialistlər də, kommunistlər də...”²

Romanın fəlsəfi nüvəsini yəhudilərin xilasının ölümdən keçməsi, başqa sözlə, yəhudilərin ölərək yenidən doğulması ideyası təşkil edir.

Romanda təcəssüm etdirilən əsas ideya Hers Hanoverlə Asa Qeşl arasındakı dialoqda səslənən üç cümlədə ifadə olunur. Həmin cümlələrin mənası dünyanın, varlıq aləminin yəhudilərin taleyinin nümunəsində təcəssüm edən mənasını ifadə edir:

“Məsiha zühur edəcək”: Yenidən doğuluş, yaranış.

“Məsiha – ölüm deməkdir”: Yenidən doğulmaq üçün əvvəlcə ölmək

¹ Isaac Bashevis Singer. Interviewed by Harold Flender. The Art of Fiction, 1985, No 42, p. 24

² Зингер И.Б. Семья Мускат. Перевод А.Я.Ливергант // (fb2) // coollib.com/b/251469

lazımdır.

“Hər şeyin mənası budur”: Yəhudilər yəhudi kimi yaşamaq, dövləti olan xalqa çevrilmək üçün ölməyi, yəhudi ideyasından ötrü qurban getməyi bacarmalıdırlar.

Göründüyü kimi, İ.B.Zinger nasizmin törətdiyi yəhudi qırğınlarına Şərlə Xeyirin əbədi mübarizəsi kimi baxır: Xeyir Şər üzərində qələbə çalmaq üçün ölməyi bacarmalıdır: “Dirilmək üçün ölmək lazımdır”. Bu fəlsəfi düşüncələr Zingerin təkcə bu romanında deyil, eləcə də bu mövzu ilə bağlı başqa əsərlərində də “yenidən doğuluş” ideyası kimi təcəssüm olunur.

Dissertasiya işinin sonuncu yarımfəslə *“Sol Bellounun yaradıcılığı: “insan və dünya” problemi”* adlanır.

Sol Bellou Amerikanın XX əsrin ikinci yarısında fəaliyyət göstərmiş, yazıb-yaratmış tanınmış sənətkarlarından biridir.¹ Folkner, Heminqvey, Melvil, Konradla yanaşı, çox vaxt S.Bellounu da Amerika ədəbiyyatının klassikləri sırasına daxil edirlər. Əsərlərində o, humanist ideyalara, qəzəbin, pisləyin qarşısında insan ruhunun dönməzliyindən, hiss və duyğuların həssas və rəngarəngliyindən söhbət açır. Bellounun sənətkarlığı daima ona düşmən olan müasir dünyada özündə yaşamaq üçün qüvvə tapa bilən insanın dərk edə bilmək bacarığındadır.

S.Bellounun bədii nəsrə müasir ABŞ ədəbiyyatında diqqətəlayiq və əhəmiyyətli hadisədir. Bu yazıçının bədii irsinə 11 roman daxildir ki, bu əsərlər Amerika həyatının reallığını, həmin “həyat” adlanan dənizin içində yəhudi dalğasının yaranmasını və xüsusiyyətlərini ifadə edirlər.

S.Bellou yazıçılıq karyerasına ədəbi icmalların və idiş dilindən etdiyi tərcümələrin nəşri ilə başlamışdır. “İki şəhər monoloqu” adlı ilk hekayəsi (1941) ictimaiyyətin diqqətindən kənarda qalmış və ona heç bir şöhrət gətirməmişdir. İkinci dünya müharibəsi dövründə o, özünün ilk “Yerlə göy arasında” (və ya “Qərsiz”, 1944) adlı romanını yazır. Əsərin gənc qəhrəmanı özündə döyüşən Amerikanın vətənpərvər əhval-ruhiyyəsini bölüşdürməyə qüvvə tapmır. Beləliklə də, o, milli birliyin bir parçasına çevrilə bilmir. Gündəlik formasında yazılmış roman 15 dekabr 1942-ci ildə yazılmış qeydlərlə başlanır. İlk qeyd romana girişin “qapısı” kimi bizi S.Bellou dünyasının romanda bədiiləşdirilmiş aləminə daxil edir:

“Nə vaxtsa insanlar özləri-özlərinə sıx-sıx müraciət edər, bu daxili söhbətlərini yazar və heç kəs bunda bir qəbahət görməzdi. İndi belə hesab olunur ki, gündəlik – ərköynlük, dəlilik, ağız seliyi, tərbiyəsizlikdir. Bizim

¹ Сол Беллоу // <http://sr.wikipedia.org/wiki/>; Bellow_Saul//[http:// worldcat.org/identities/lccn-n79-78646/](http://worldcat.org/identities/lccn-n79-78646/)

dövrümüz sərt, praktik dövrdür. İdmançının, iş adamının, möhkəm oğlanın əqidəsi (nəsil şəcərəsi kimlərsə tərəfindən hətta Böyük Aleksandrın özünədək aparılıb çıxarılan ingilis centlmenindən... gələn amerikan mirası) indi çox amansızlıqla hakimdir.

Aaa, sənin hisslərin? Lakin onların düzgün olan və olmayan ifadə üsulları var.

Daxili həyat? O, səndən başqa kimisə narahat eləmir.

Emosiyalar? Onları ram etməyi bacar.

Və hamı oynaya-oynaya ümumən bu əqidəyə tabe olur. O, səmimiyyətə məlum dərəcədə imkan verir: həqiqəti beləcə ehtiyatla demək.

Bəs əsl səmimiyyət? Yox, yox. İnsan üçün ən əhəmiyyətli şeylər istisna olunur. O, özünü təhlilə adət etməyib və buna görə də opponentlə ünsiyyəti pisdır: nə onu iri ov kimi güllələyə bilmir, nə də ona cəsarətlə üstün gələ bilmir”.¹

Əsər ilk cümlələrdən S.Bellou yaradıcılığı üçün xarakterik olan “insan və onun dünyası arasında yaşanan problemi” qoyur.

S.Bellounun qəhrəmanları sırasına daha çox cəmiyyət tərəfindən rədd edilmiş, həyatın dibinə çökmüş insanlar, üsyankar xarakterli gənclər daxildir. Bu insanlar üçün onlara yad olan həyatda nəinki dözərək dayanmaq, eyni zamanda insani ləyaqətini, düşünmək və rəy yürütmək, söz söyləmək bacarığını da qoruyub saxlamaq vacibdir.

S.Bellou, sözün əsl mənasında, düz adam idi və öz qeyri-adilikləri ilə həmişə diqqəti cəlb edirdi. Bunu onun “Oqi Marçın macəraları” romanının ilk səhifələrindən də hiss etmək mümkün idi: bu və ya digər şəkildə S.Bellou müasir ədəbiyyatda yəhudinin həyat təcrübəsi, məişəti, dünyagörüşü haqqında ədəbi düşüncələr qoyub getmişdir. Bununla bağlı, “Qurban”, “Mister Semmlerin həyatı” kimi əsərləri yada salmaq kifayət edər.

1959-cu ildə S.Bellou “Henderson yağış hökmdarıdır” adlı romanını yazır. Bu əsərdə Afrikaya yola düşən milyonerdən söhbət açılır. Roman onun qəhrəmanının nümunəsində S.Bellounun düşüncə aləminə boylanmağa imkan verir. Birinci şəxsin dilindən verilən təhkiyə ilə qəhrəman özünü belə təqdim edir:

“Axı bu əlli yaşımda mən hansı şeytanın dalınca Afrikaya gəldim? Bu suala birmənalı cavabım yoxdur. Sadəcə, hər şey inanılmaz dərəcədə dolaşdı və bərbad hala düşdü.

Həmin günlərdəki ruhi vəziyyətimi təhlil etsəm, ancaq bir sözü seçə bilərəm: sıxıntı. Problemlər məni hər tərəfdən sıxaraq, polad çənbər kimi

¹ Беллоу С. Между небом и землей //Lib.Ru/lib.ru/INPROZ/BELLOU/nebo.txt

sinəmi əzdi. Nəfəs ala bilmədim. Həngamə başladı: valideynlərim, arvad-larım, qadınlarım, uşaqlarım, fermam, heyvanlarım, heyvanlığım, vərdişlə-rim, sərvətim, musiqi məşğuliyyətim, sərxoşluğum, xurafatçılığım, dişlərim, sir-sifətim, ruhum! Elə qışqırmaq istəyirəm ki: “Lənətə gəlmişlər, mənə rahat buraxın!” Ancaq onlar məndən necə əl çəksinlər? Axı onlar mənim ayrılmaz hissələrimdir. Onlar mənim üzərimə hücum edib həyatımı xaosa çevirdilər”.¹

S.Bellounun bu romanı elə ilk abzasından “insan və dünya” probleminin tipik situasiya və tipik qəhrəmanın nümunəsində qoyuluşu ilə başlanır. Bu cəhətdən onun yaradıcılığında bir komizm, ətrafda baş verən hadisələrin gülüşlə ifadəsi də xüsusi yer tuturdu. “Henderson yağış kralıdır” romanı komik üslubda yazılsa da, digər kitablarındakı kimi kəskin istehza hiss olunmaqdadır. Komik səhnələr fəlsəfi ustalıqla ifadə olunmuşdur.²

1970-ci ildə “Mister Semmlerin planeti” romanı çapdan çıxır. “Mister Semmlerin planeti” romanı S.Bellou yaradıcılığının incisi sayılır. Əsər klassik stillə postmodernizmin bir-birilə unikal şəkildə qovuşmasıdır. Mister Semmler ABŞ cəmiyyətinə gələcəkdən məhrum sivilizasiya kimi baxaraq, tarixin gedişindən çıxış yolu axtarır.

1975-ci ildə nəşr edilən “Humboldun bacarığı” (1975) romanı Bellouya ümumdünya şöhrəti qazandırdı. Həyatda uğur qazanan və nailiyyət əldə edən yazıçı Çarlz Sitraynla mərhum şair fon Humbold-Fleyşerin (hesab olunur ki, o, şair Delmor Şvarsın prototipidir) talelərini müqayisə edərək müvəffəqiyyət, şöhrət və pulun yüksək qiymətləndirildiyi müasir cəmiyyətdə sənətkarın mövqeyini işıqlandırır. Bu romana görə yazıçı Pulitser mükafatına layiq görülmüşdür.

S.Bellounun “Doktor Semmlerin planeti” (1970), “Humboldun hədiyyəsi” (1975), “Professorun qışı” (1982), “Çoxları infarktdan ölür” (1987), “Oğurluq” (1989), “Bellarozanın əlaqələri” (1989), “Həmin adam” (1997) əsərləri Amerika həyatının ictimai-siyasi, sosial məsələlərinə toxunmaqla bərabər, “kiçik” yəhudi adamının bu şəraitdə tutduğu özünəməxsus yerdən söhbət açır.

Dissertasiya işinin *Nəticə* hissəsində tədqiqat zamanı əldə edilmiş qənaətlər elmi şəkildə ümumiləşdirilmişdir.

¹ Беллоу Сол. Хендерсон, король дождя (журнальный вариант). Перевод с английского В.Ноздриной // Lib.Ru – lib.ru/ INPROZ/ rainingk.Txt_wit - big-pictures.html

² Saul Bellow and the Critics. N.Y: 1974. p.131.

Dissertasiyanın əsas məzmunu və elmi müddəaları müəllifin aşağıdakı məqalə və tezislərində əksini tapmışdır:

1. İkinci Dünya müharibəsindən sonra ABŞ ədəbiyyatı // Elmi Xəbərlər. Bakı: ADU, 2013, № 4, s. 263-268
2. 1960-1970-ci illərdə Amerika ədəbiyyatı // Sivilizasiya. Bakı, 2014, № 6, s. 103-108
3. Bernard Malamud və onun “Qayıdış problemləri” // Elmi xəbərlər. Bakı: ADU, 2014, № 2, s. 162-165
4. Литература живущих в Америке национальных меньшинств // Ученые Записки Таврического Национального университета им. В.И.Вернадского. Серия филология и социальные коммуникации. Т. 27 (66), ч. 1, Украина, Симферополь, 2014, № 4, с. 229-233
5. Место еврейской литературы в литературе США XX века / Материалы II Международной научно-практической конференции «Научные Исследования в Сфере Гуманитарных Наук». Открытия XXI века. Пятигорск, 23-24.04.2015, с. 83-86
6. Бернанд Маламуд и его место в литературе США XX века // Казахский Национальный университет им. Ал-Фараби, Вестник КазНУ, Серия филологическая. Алматы: Казак Унив-теті, 2015, № 4 (156), с. 217-220
7. II Dünya müharibəsindən sonrakı amerikan-yəhudi ədəbiyyatında milli kimlik problemi // Filologiya məsələləri, 2016, № 10, s.306-311
8. 1960-1970-ci illər amerikan-yəhudi ədəbiyyatında milli-mənəvi dəyərlərin əksi (H.Qold və S.Ozik yaradıcılığı əsasında) // Humanitar elmlərin öyrənilməsinin aktual problemləri. Bakı: BSU, 2016, № 4, s.123-127
9. Filip Rotun yaradıcılığında ənənəvi yəhudi stereotiplərinin yenidən dərkı // Dil və ədəbiyyat. Beynəlxalq elmi-nəzəri jurnal. Bakı: BDU, 2016, 4 (100), s.239-241

АНГЛОЯЗЫЧНАЯ ЕВРЕЙСКАЯ ЛИТЕРАТУРА В КОНТЕКСТЕ АМЕРИКАНСКОЙ ЛИТЕРАТУРЫ ПОСЛЕ ВТОРОЙ МИРОВОЙ ВОЙНЫ

Резюме

Защита диссертации посвящена изучению американско-еврейской литературы на английском языке, а также исследованию выдающихся представителей этой литературы - Б.Маламуда, И.Б.Зингера и С.Беллоу.

Диссертация состоит из введения, двух глав и списка литературы. Актуальность введения темы основана на объекте и предмете исследования, а также цели и задаче, её рабочей гипотезе. В введении изложены основные положения научных исследований, защиты, инноваций теоретического и практического значения, источников, а также методы исследования. Введение включает информацию о структуре апробации и диссертации.

Первая глава диссертации называется «Американская литература после Второй мировой войны: социальная реальность и литературный процесс». Эта глава состоит из трех частей. Данная глава является прямым введением к теме диссертации.

Основа формирования еврейской литературы на английском языке была изучена в 3 этапа. В первой части первой главы исследована послевоенная американская литература 1945-1950 гг., во второй части - послевоенная американская литература 1960-1970 гг., и третья часть главы изучает литературу 1980-2000 гг.

Вторая глава исследования называется «Проблема национальной идентификации в американско-еврейской литературе после Второй мировой войны». Эта глава состоит из трех частей. Каждая часть главы посвящена исследованию творчества отдельного американско-еврейского писателя. В первой части изучено творчество Б.Маламуда, а также проблема «национальной идентичности и мира». Вторая часть посвящена идее «перерождения» в произведении И.Б.Зингера. В третьей части исследовано творчество С.Беллоу и проблема «человека и мира».

Результаты исследований были обобщены в «Заключении».

JEWISH LITERATURE IN ENGLISH,
IN THE CONTEXT OF AMERICAN LITERATURE
AFTER THE SECOND WORLD WAR

Summary

The thesis is devoted to the study the Jewish American literature, as well as the study of outstanding representatives of this literature B.Malamud, I.B.Zinger and S.Bellow.

The work consists of an introduction of the research, two chapters and bibliography.

The importance of the topic is clarified, object and subject of the research, its aims and objectives, its working hypothesis as well as main provisions of the defense are determined in the introduction. The author also shows innovation of the research and its theoretical and practical significance in the introduction, methods of research, the sources, its approbation and the structure of the dissertation are given here.

The first chapter of the dissertation is called “American literature after the World War II: social reality and the literary process”. This chapter consists of three subchapters. This chapter is the direct introduction of the dissertation. The basis of the formation of Jewish literature in English has been studied in 3 phases. In the first subchapter of the chapter examines the post-war American literature during 1945-1950s, in the second subchapter of the post-war American literature during 1960-1970s and the third subchapter of the chapter examines 1980-2000 literature.

The second chapter of the research is called “The problem of ethnic identification in American-Jewish literature of post World War II period”. This chapter consists of three parts. Three American writers are taken as the object of the research and each subchapter is devoted to one of them. The first part is studied B.Malamud’s creativity and the problem of “the national identity and peace”. The second subchapter is devoted to the idea of “rebirth” in the works by I.B.Zinger and the third subchapter is based on the investigation of the “human and the world”.

The research findings are summarized in the “Conclusion” of the research.

Çapa imzalanıb: 24.03.2017
Format: 60x84 1/16. Tiraj: 100.

«Mütərcim» Nəşriyyat-Poliqrafiya Mərkəzi
Bakı, Rəsul Rza küç., 125
tel./faks 596 21 44
e-mail: mutarjim@mail.ru

МИНИСТЕРСТВО ОБРАЗОВАНИЯ
АЗЕРБАЙДЖАНСКОЙ РЕСПУБЛИКИ
АЗЕРБАЙДЖАНСКИЙ УНИВЕРСИТЕТ ЯЗЫКОВ

На правах рукописи

ГЮНЕЛЬ КАМРАН ГЫЗЫ ДЖАННАТОВА

АНГЛОЯЗЫЧНАЯ ЕВРЕЙСКАЯ ЛИТЕРАТУРА
В КОНТЕКСТЕ АМЕРИКАНСКОЙ ЛИТЕРАТУРЫ
ПОСЛЕ ВТОРОЙ МИРОВОЙ ВОЙНЫ

5718.01 – Мировая литература (литература США)

АВТОРЕФЕРАТ

диссертации на соискание ученой степени
доктора философии по филологии

Баку – 2017